

La cansalada

(ALDC, VI, 1431. La cansalada)

La *cansalada* és la “part grassa del porc, situada entre la pell i la carn, que és de color blanc i es guarda salada per a tirar a l’olla i altres guisats” (DCVB). El mot (s. XVI) és la reducció de *carnsalada* (s. XIII) 15, compost de *carn* i *salada*, perquè s’hi posa sal per a conservar-la (compareu la reducció consonàntica en un sintagma com *forn calent* → *fon calent*); var. perifràstiques: *cansalada llistada* 38, *cansalada virada* 42, 51 o *cansalada de la ralleta* 166, per la ratlla de carn magra (*llistada*, der. de *llista* < germ. *LĪSTA*; *virada*, der. de *vira* ‘sageta prima’, i *ralleta*, dim. de *ralla* [< *ratlla*], deverbal de *rallar* < *RADIARE*, respectivament); *cansalada magra* 171, que té vies de carn sense greix (*magre* < *MACRUM* ‘prim’). *Xuia* prové de *AXUNGIA* ‘greix de porc, sèu’, que en llat. estava format de *AX* ‘eix’ i un der. de *UNGERE* ‘untar’ (greix per a untar l’eix); des de **aixunya*, *enxunya*, va donar *xunya* i, amb dissimilació de palatals, *sunya* (s. XIV) (cf. it. *sugna*, port. *enxulha*), *xulla* (s. XVIII) 102 (var. *xolla* 106, amb canvi [u] > [o] per atracció de *xollar*), *xuia*, amb grau zero de iod, *xua* 70-72, 74, 76, 78, i la forma perifràstica *xuia blanca* 81, 82, per a distingir-la en aquestes poblacions de *xuia* ‘sobrassada’. D’altra banda, *AXUNGIA* degué donar en arag. **enxungia* com a forma semiculta, origen de **enxúngia* i, per dissimilació, de *ensúndia* 134 i *ensúndies* 132, 139. Recordem que *xulla* en val. vol dir ‘costella

(de porc, de xai, etc.)’ (O. Pou, 1575; Ros, 1764; Sanelo, 1802; Lamarca, 1839; Pla, 1880; Martí Gadea, 1909) i que el der.

xulleta (Escrig, 1851) deu ser l’origen del cast. *chuleta*. *Ventresca* (s. XIII) ve del llat. vg. **VENTRĪSCA*, der. de *VĒNTER*, perquè és la part de la cansalada que està en contacte amb el ventre (“quan és del ventre” 6, 82; “de la part de la panxa” 10) i, per això, els noms *panxes de cansalada* 161, *panxeta* 152 i *panxadeta* 157; els vions de carn magra són característics de la ventresca com expliquen alguns informadors (“amb una mica de magre” 3, 11; “de sota el coll amb una veta de magre” 7; “amb magre” 9); aquests vions els hem vist en expressions ja esmentades més amunt (*cansalada llistada*, etc.) i els trobem en *greix* 9 (< baix llat. **CRASSIES*, der. de *CRASSUS*; veg. mapa 883) i *grassa virada* 28 (*grassa* ← cast. *grasa*).

Llard 2, 4, 5, 7, 10, 11, 14 prové de *LARDUM*; var. *llard salat* 6; alg. *laldo* 85 pres del logudorès i campidanès *lardu*.

Blanc 131 és degut al color de la cansalada (< germ. *BLANK* ‘brillant, blanc’); var. *blanco* 87, *blancs* 94, amb palatalització de *l*; *blanquill* 139, amb el suf. dim. *-ill* (< *-ICULU*), com *cordill*, *esquerdill*.

Tocino (var. *to[θ]ino* 100, 132, 134, 138) és importació del cast., on prové de **TŪCCĪNUM* (*LARDUM*), der. de *TŪCCA* ‘suc mantegós’; var. *to[θ]ino virat* 108, *tocino blanc* 122, *tocino blanc* 118, *tocino blanco* 94.

Són mots més locals i de procedència forana *solomo* 138 (← cast., s. XVII) (veg. mapa 881); *témpano* 131 (o *tempaño* 139), del cast. ‘rosta de cansalada’ ← ‘tros de gel, fusta, etc.’ ← ‘pell que cobreix el pandero’ ← ‘pandero’ (< *TÝMPANUM*); *empana* 93, de l’arag., on és der. de *empanar*.

El vocable general és *cansalada*, amb la petita competència del bal. *xuia*, el ross. *ventresca* i el forà ponentí *tocino*.

Són mots normatius *cansalada*, des del *DOrt*, 1917; *xulla*, des del *DG_I*, 1932; *ventresca*, des del *DIEC_I*, 1995.

